

אמנך (אמניווי) אא אבא ואימא

המקור המשמעותי של הורים איננו עם מוגבלות

בחינוך הילדיו של ילדיהם

לימוד ברנ'

ישראל. אחד מהשינויים הללו הוא השינוי בעמדה כלפי מיניותם של אנשים עם מוגבלות, ובעקבותיו – ההכרה בחשיבותן של תכניות מותאמות לחינוך מיני-חברתי לאנשים אלה.

הזכות למימוש זכויות בתחום המיני-חברתי נשענת על הצהרת ארגון הבריאות העולמי (WHO) ב־1975, הצהרה הקובעת כי הזכות למיניות היא זכות יסוד של כל אחד ואחת מאתנו, והיא כוללת, בין השאר, את הזכות לחירות מינית, לעצמאות מינית ולביטחון מיני, לפרטיות מינית, לשוויון מיני, להנאה מינית, לביטוי עצמי מיני ורגשי, למידע וחינוך מיני ולטיפול מיני. בהצהרת מדיניות בשנת 2004 נקבע, בנושא של זכויות אנשים עם מוגבלויות, כי מוגבלות של אדם אינה מצדיקה פגיעה בזכויותיו אלה (לחובר, 2004).

ממה שהיא מורגלת אליו בחיי היומיום שלה, שכן הן בביתה, הן במסגרת החינוכית שהיא לומדת בה והן במועדון החברתי שהיא מבקרת בו, היא רגילה לעשות את צרכיה כאשר דלת השירותים אינה סגורה. נוסף על כך, מעולם לא לימדו אותה כי במקומות ציבוריים חשוב להקפיד על הפרדה מגדרית בעת הכניסה לשירותים. גם לאביה, שרואה בה ילדה קטנה בשל רמת התפקוד שלה, הבחירה נראית טבעית: כך היינו נוהגים לו היינו מלווים את בתנו בת ארבע-חמש לשירותים, הלא כן?

רקע

בשנים האחרונות אנו עדים לתהליכי שינוי משמעותיים, אם כי ממש לא מספקים, בכל הקשור לעמדות כלפי אנשים עם מוגבלות. שינויים אלה באים לידי ביטוי בכמה תחומים, חלקם אף משפיעים על תהליכי חקיקה במדינות שונות, לרבות

דניאל, נערה יפה בת 16, הלכה עם אביה לסרט בקניון הסמוך לביתה. לאחר הסרט רצתה דניאל ללכת לשירותים. בהיותה נערה עם אוטיזם, היא מתקשה בהתארגנות במקומות שאינם מוכרים לה, ואביה חשש לאפשר לה ללכת לבדה לשירותי הנשים. הוא בחר ללוותה לשירותי הגברים, שם עשתה את צרכיה עם דלת שאינה סגורה עד הסוף ואביה המתין לה בפתח התא. הגברים שביקרו בשירותים באותו זמן, גם באזור המשתנה הפתוחה, הופתעו למראה הצעירה המלווה על-ידי אביה בשירותי הגברים. אחדים העירו הערות, אחרים גיחכו במבוכה, ונראה שאף אחד לא נותר אדיש לסיטואציה. עבור דניאל, הביקור בשירותי הקניון לא היה שונה

¹ לימוד ברנ' היא תרפיסטית ומנחה לחינוך מיני-חברתי, צוות "שיחה".
<http://sicha.co.il/about.php>

חשוב לציין כי אנו בעיצומה של מהפכה בכל הקשור לתקשורת בין אנשים בכלל ולתחום המיני-חברתי בפרט. ילדים, מתבגרים ובוגרים מחוברים שעות רבות ביום לסוגי מדיה שונים, והם נחשפים למידע, לתכנים, לתקשורת חברתית וכדומה. חלק מהתכנים עוסקים במיניות, לא תמיד בהתאמה לגיל, לשלב ההתפתחות או למצב האישי, הרגשי והנפשי. תכנים אלה משפיעים במידה ניכרת על גיבוש גישה והתייחסות למיניות, להתפתחות מינית ולהתנהגות מינית.

התוצאה היא שילדים ומתבגרים עם מוגבלות מתקשים פעמים רבות – יותר מבעבר – להכיל את התכנים, להתמודד עם המסרים, להבין מהי התנהגות מינית-חברתית מתאימה, מהו מרחב פרטי ומהו ציבורי, מיהו הזר ומיהו המוכר. קשיים אלה עלולים לא רק לפגוע בזכויותיהם, אלא אף לחשוף אותם להתנהגויות מיניות בלתי מותאמות ולמכלול מצבי הניצול והפגיעה.

מחקרים רבים מראים שילדים ומתבגרים עם מוגבלות חשופים לפגיעות מיניות יותר מילדים ומתבגרים ללא מוגבלות. הספרות המקצועית מונה מגוון של גורמים לנתון קשה זה – גורמים הקשורים לאפיוני המוגבלות, לאפיונים משפחתיים, לאפיוני המסגרות החינוכיות והמטפלות ולאפיונים חברתיים-תרבותיים. במחקר שפורסם לאחרונה (משרקי, 2015) נמצא כי רמות גבוהות של נאיביות מינית, חוסר ידע הנוגע למערכות יחסים מיניות נורמליות, חוסר בכישורים חברתיים וקושי באינטראקציה עם המין השני הם אחדים מהגורמים להתנהגויות מיניות בלתי מותאמות בקרב ילדים ומתבגרים עם מוגבלות.

לפיכך בארץ ובעולם יש הסכמה על החשיבות של גיבוש מענים חינוכיים וטיפוליים, הן לילדים ומתבגרים עם מוגבלות, הן לסביבה המשפחתית שלהם והן לסביבה החינוכית והטיפולית שלהם – כדי לאפשר את מימוש זכויותיהם בתחום

המיני-חברתי באופן בריא, מותאם ומוגן, ולהימנע ממצבי ניצול, סיכון ופגיעה.

חינוך למיניות בריאה

בנייר עמדה של מרכז המידע של הכנסת, המתבסס על הגדרותיו של משרד החינוך, מוגדר חינוך מיני כך: "הקניית מידע אמין ומקיף בנושא מיניות והתפתחות מינית ומתן מענה לבעיות ושאלות קונקרטריות של בני הנוער". עוד נכתב שם: "באופן נרחב יותר, אפשר לראות בחינוך המיני חלק משמעותי בתהליך החברות של ילדים ובני הנוער. בתהליך החינוך המיני של המתבגר – במשפחה, בבית-הספר ובקרב בני גילו – הוא רוכש התנהגויות, הרגלים, מידות ועמדות בכל הקשור למין ולמיניות, מגבש את זהותו המינית ומפנים את הערכים המקובלים בחברה בעניין זה".

חינוך מיני הוא תהליך הנמשך לאורך חייו של האדם, והוא נחשף אליו הן באופן פורמלי והן באופן בלתי פורמלי. ככלל תחום אחר, חינוך מיני אמור לעסוק קודם כול בממד הערכי, כלומר – לאפשר לאדם לפתח ולעבד מערכת עמדות ותפיסות הנוגעות למיניות, לעבד חוויות אישיות, לפתח מודעות עצמית ואישית ולפתח תחושת אחריות אישית וקהילתית כלפי תחום זה. זאת, נוסף על הקניית ידע עדכני ומותאם לגילו ולהתפתחותו של האדם, חשיבה רציונלית, הבנת תהליכים בקבלת החלטות ועוד, ולבסוף – הקניית כלים לביטוי מיני והתנהגות מינית מותאמת, דהיינו הקניה ופיתוח של מיומנויות וכישורים נדרשים ליישום רצונות, מחשבות, שאיפות וצרכים של הפרט. לצד כל אלה, חינוך למיניות בריאה מקדם מניעת פגיעה מינית.

מקום ההורים בחינוך המיני של ילדיהם

כבתחומים רבים אחרים, ההורים הם המורים הראשונים של ילדיהם בחינוך למיניות בריאה. לפיכך לגישה של ההורים כלפי מיניות ולידע שלהם יש תפקיד מפתח בהתפתחות המינית הבריאה

של ילדיהם, ובכך – גם בהפחתת מצבי פגיעה. אפשר לראות כמה סגנונות התמודדות של הורים עם סוגיית החינוך המיני של ילדיהם: יש הנוקטים עמדה שמרנית ומדכאת כלפי ביטויי המיניות השונים ורואים במיניות דבר מלוכלך, שלילי ומסוכן; יש הנמנעים משיח על מיניות אף שיחסם לנושא אינו שלילי; יש הורים בעלי גישה חיובית ובריאה למיניות אך הם הופכים את הנושא למרכזי בחיי המשפחה עד כדי התייחסות אובססיבית למיניות. לעתים מדובר בגישה חודרנית מדי, לעתים מדובר בגישה חסרת גבולות. אך ישנם גם אלה הנוקטים עמדה חיובית כלפי מיניות, כזו המאפשרת שיח פתוח על מיניות, אך מתוך הקפדה על גבולות ברורים, הקניית ידע מותאם לגיל ולהתפתחות של הילד / המתבגר והקניית כללי התנהגות מינית-חברתית מותאמת.

בדברנו על הורים לילדים ומתבגרים עם מוגבלות, חשוב להצביע על קיומו של מתח מתמיד בין הצורך בחינוך למיניות בריאה וביטוייה ובין הצורך המובנה בהענקת מוגנות וביטחון. מתח זה עלול להפוך לעתים להגנת יתר ולהוביל לגישה שלילית ו/או נמנעת בקשר להתפתחות ולהתנהגות מינית. נוסף על כך, פעמים רבות אנו נתקלים בהורים המתקשים להתייחס לילדיהם עם המוגבלות בהתאמה לגילם הכרונולוגי, בשל פערים אפשריים בין התפתחותם המינית והגופנית, המתרחשת בהתאם למקובל, ובין התפתחותם הקוגניטיבית ו/או הרגשית ו/או החברתית, אשר בדרך כלל מעוכבת. התוצאה היא שאנו נתקלים בהורים המתייחסים לילדיהם כאל ילדים קטנים ולכן אינם מייחסים חשיבות לחינוך המיני ומתעלמים, למעשה, מהתפתחותם המינית. זאת ועוד, ייתכן שגישה זו נובעת מהחשש שבהיותם אנשים מיניים, יהיו ילדיהם חשופים יותר למצבי סיכון ופגיעה, גם אם מדובר במתבגרים או בוגרים.

בהקשר זה חשוב לציין כי שלא כילדים ומתבגרים ללא מוגבלות, אשר צוברים

משרקי, ה' (2015). מסוכנות מינית, מסוגלות לעמוד לדין ואחריות פלילית של עברייני מין עם מוגבלות שכלית. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה, הפקולטה למדעי רווחה ובריאות, בית הספר לעבודה סוציאלית.

Kok, G., & Akyuz, A. (2015). *Evaluation of effectiveness of parent health education about the sexual developments of adolescents with intellectual disabilities.* <https://link.springer.com/article/10.1007/s11195-015-9400-1>

Sweeney, L. (2007). *Human sexuality education for students with special needs.* <http://www.ejhs.org/volume10/MarshMedia%20White%20Paper.pdf>

Winges-Yanez, N. (2014). *Discourse analysis of curriculum on sexuality education: FLASH for special education.* <https://link.springer.com/article/10.1007/s11195-014-9387-z>

World Health Organization (1975). *Sexual rights.* http://www.who.int/reproductivehealth/topics/sexualhealth/sh_definitions/en

Yıldız, G., & Cavkaytar, A. (2016). *Effectiveness of a sexual education program for mothers of young adults with intellectual disabilities on mothers' attitudes toward sexual education and the perception of social support.* <https://link.springer.com/article/10.1007/s11195-016-9465-5>. ■

שאביה של דניאל היה בוחר ללוות אותה לשירותי הנכים, אשר בדרך כלל אינם מתויגים מבחינה מגדרית והם מאפשרים שמירה על פרטיות מלאה, וכך היה נמנע מחשיפתה הלא מותאמת בשירותי הגברים ומתיוגה כנערה עם מוגבלות.

לסיכום

הורים הם סוכני החינוך הראשוניים, ולעתים קרובות – המשמעותיים, בכל הקשור לחינוך למיניות בריאה של ילדיהם, בעיקר כאשר מדובר בהורים לילדים ומתבגרים עם מוגבלות. מאחר שחינוך למיניות נחשב לחינוך מונע המסייע רבות בהפחתת מצבי סיכון, ניצול ופגיעה, ובשל החשיבות המכרעת של תפקיד ההורים בחינוך המיני של ילדיהם, פיתוח של תכניות לחינוך למיניות עבור ההורים הוא מהלך חיוני.

מקורות²

וייסבלאי, א' (2010). *חינוך מיני במערכת החינוך*. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת (מרץ 2010). <https://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02462.pdf>

לחובר, י' (מתרגמת ומעבדת) (2004). *מיניות – הצהרת מדיניות בנושא זכויות אנשים עם מוגבלויות*. <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMini/CinuchMiniBeCHANAM/Articles/MiniutHatzharat.htm>

לחובר, י' וארגמן, ר' (2007). *לקראת בגרות מינית – היבטים בחינוך מיני בראייה חברתית, מדרך לצוותים במסגרות החינוך המיוחד*. הוצאת מעלות.

מורבר, מ' (2009). *איתור ילדים, צעירים ובוגרים, בעלי מוגבלות המצויים בסיכון להתעללות (גופנית, רגשית, פסיכולוגית ומינית) ולהזנחה – מהלכה למעשה*. גף הפרסומים, משרד החינוך.

ידע ומיומנויות חברתיות ומיניות גם באופן עצמאי ובאמצעות קבוצת השווים שלהם, ילדים ומתבגרים עם מוגבלות זקוקים לתיווך מתמיד, כמו בתחומי חיים אחרים. עם זאת, אפשר לראות כי התיווך להתנהגות מותאמת, הדרוש ומובן מאליו בתחומי חיים שונים, מורכב יותר כאשר מדובר במיניות. הורים ואנשי צוות חינוכי או טיפולי נוטים להימנע מהתעסקות בתחום המיני מסיבות שונות: מבוכה, הכחשה, חשש, קושי, תפיסות סטריאוטיפיות, חוסר ידע או הגנת יתר.

מחקרים עקבו אחרי תוכנן והשפעותיהן של תכניות שונות לחינוך מיני לילדים ומתבגרים עם מוגבלות. נמצא כי תכניות אלה מתמקדות פעמים רבות באיסורים ולא בזכויות, מתוך השאיפה להימנע ממצבים והתנהגויות שבהם הילד או המתבגר יהיה מושא ללעג או ייחשב למוזר, והן עוסקות פחות בהקניית כלים לביטוי מיניות באופן מותאם. השימוש הוא במונחים שליליים ומתיילדים, הדוגמאות עוסקות בהתנהגותם של ילדים קטנים ומתקיים דיון מועט, אם בכלל, על הדרכים לפיתוח קשרים זוגיים ומיניים. כך למשל, בנוגע לפרטיות ולמרחקים חברתיים, הדגש הוא על התנהגות אוטורי ארוטית ועל מגעים מותאמים עם בני משפחה, עם בני הכיתה ועם אנשי מקצוע שונים – ואילו השיח על אינטימיות במסגרת קשר זוגי ועל הצורך בשמירת פרטיות גם בעת קיום מגעים מיניים עם אחר ולא רק של אדם עם עצמו כמעט שאינו מתקיים.

ובחזרה לדניאל: אפשר להניח כי אילו קיבלו הוריה של דניאל הדרכה בתחום החינוך למיניות, הם היו מתייחסים אליה כאל נערה מתבגרת בהתאם לגילה; הם היו מסייעים ומתווכים לה ידע מותאם לגילה וליכולותיה; היו מקנים לה כללי התנהגות מינית-חברתית מותאמת, בין השאר – בנוגע לחשיבות השמירה על פרטיות ולאופן השימוש בשירותים ציבוריים. בהתאם לרמת תפקודה, ייתכן

² המקורות המובאים כאן שימשו את הכותבת בכתיבת המאמר.